

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СОКИРСЬКА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

УДК 811.111'342.9'27

**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ВІДМОВИ
(ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Херсон – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ТАРАНЕНКО ЛАРИСА ІВАНІВНА,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут",
доцент кафедри теорії, практики та перекладу
англійської мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ВАЛІГУРА ОЛЬГА РОМАНІВНА,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри східної філології

кандидат філологічних наук, доцент
КОЗУБ ЛЮБОВ СТЕПАНІВНА,
Національний університет біоресурсів
і природокористування,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу

Захист відбудеться "22" червня 2016 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.051.05 у Херсонському державному університеті за адресою: 73000, м. Херсон, провулок 40 років Жовтня, 47, корп. 5.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 27, корп. 5.

Автореферат розіслано "20" травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. О. Цапів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Рефероване дисертаційне дослідження присвячене вивченню соціолінгвістичних особливостей просодичного оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищеним інтересом лінгвістики, зокрема фонетики, до проблеми дослідження емоційних висловлень англійської мови. Такий інтерес зумовлено, насамперед, характерним для сьогодення розвитком суспільства з притаманним йому постійним розширенням наукових і культурних контактів з представниками англomовних країн. Це, у свою чергу, привертає увагу науковців до необхідності поглибленого розгляду загальнокультурних та соціолінгвістичних аспектів актуалізації емоційних висловлень. Крім того, в умовах полікультурного спілкування підвищується актуальність адекватного декодування просодичних особливостей реалізації емоційних висловлень, що функціонують в англійському діалогічному мовленні, а також соціомаркованих засобів мови, використання яких притаманне кожному конкретному комуніканту. У зв'язку з цим, особливо важливим стає дослідження соціолінгвістичних аспектів просодичного вираження висловлень відмови як одного з найбільш вагомих за прагматичним спрямуванням та емоційною насиченістю різновидів емоційних висловлень, що реалізуються в умовах усної комунікації.

Оцінюючи стан дослідження проблеми взагалі, слід зазначити, що окремі питання соціальної, культурної і психофізіологічної специфіки вираження емоційних висловлень висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених дослідженню просодичних особливостей оформлення мовлення (Д. Болінджер, Д. Бразил, А.А. Калита, В. Кук, Дж. О'Коннор) та їхнім когнітивним (О.Р. Валігура, Р. Лакофф, І.В. Красовська, Е. Ортоні), прагматичним (Т.І. Ковалевська, Л.І. Тараненко, Б. Фрейзер), синтаксичним (А.Й. Багмут, Ю.М. Малинович), стилістичним (Л.В. Мудрик), соціокультурним (О.А. Свідченко, Т.І. Шевченко, Л.В. Шнуровська), соціолінгвістичним (Н.В. Деркач, Л.С. Козуб) аспектам, вивченню різних емоційних видів висловлень (Г.М. Кузенко, Я.Р. Федорів, Т.В. Янчева) та безпосередньому дослідженню явища відмови (О.В. Бичихіна, В.М. Боброва, Н.А. Одарчук, І.М. Осовська, С.О. Сімонова). Проте в наведених джерелах ці питання не поглиблені до ступеня, який дозволив би знайти безпосереднє вирішення проблеми виявлення соціолінгвістичних особливостей просодичного оформлення висловлень відмови.

Актуальність дисертаційної праці визначається загальним спрямуванням сучасних фонетичних досліджень на комплексне вивчення особливостей функціонування одиниць мови й мовлення і тенденцією до багатофакторного аналізу інтонаційної варіативності емоційних висловлень. Актуальність започаткованого нами спеціального експериментально-фонетичного дослідження підсилюється також потребами комунікативної практики, яка, зокрема, висуває на передній план необхідність теоретичного обґрунтування та експериментального встановлення специфіки впливу соціальних і культурних факторів на варіативність просодичних засобів реалізації висловлень відмови у межах норми англійського мовлення.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" "Дослідження взаємодії одиниць мови й мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий, методичний та літературознавчий аспекти" (номер держреєстрації 0111U006668). Тему дисертації затверджено вченою радою Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" (протокол № 2 від 7 лютого 2011 р.).

Метою дослідження є визначення соціолінгвістичних особливостей просодичного оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні шляхом встановлення закономірностей взаємодії просодичних засобів її вираження.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- уточнити лінгвістичний статус висловлень відмови в мовленнєвій комунікації;
- здійснити узагальнення результатів теоретичних і експериментальних досліджень вивчення явища відмови в англійській мові;
- систематизувати функціональні та соціолінгвістичні ознаки висловлень відмови;
- виявити соціолінгвістичні особливості вживання лінгвістичних засобів оформлення висловлень відмови різного прагматичного спрямування;
- розробити теоретичні передумови експериментального дослідження просодичних засобів вираження відмови;
- експериментально встановити вплив соціокультурних факторів на просодичну організацію англійських висловлень відмови.

Об'єктом дослідження є реалізація усної відмови в англійському діалогічному мовленні.

Предметом роботи є соціолінгвістичні особливості функціонування і взаємодії просодичних засобів вираження відмови в англійському діалогічному мовленні.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що ефективність реалізації прагматичної настанови англійських висловлень відмови досягається використанням соціально зумовлених варіантів їхніх інтонаційних моделей, зорієнтованих на конкретного прогнозованого слухача.

Матеріалом дослідження слугує озвучений британськими дикторами експериментальний корпус діалогічних єдностей, що містять висловлення відмови, які були дібрані методом суцільної вибірки з художніх творів англійських та американських авторів. Загальна тривалість звучання експериментального матеріалу, що охоплює 1108 реалізацій висловлень відмови у контексті конкретних мовленнєвих ситуацій, становить 6,5 годин.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертаційного дослідження були використані такі методи: огляд стану проблеми базувався на теоретичних загальнонаукових методах (абстрагування, узагальнення, індукція й дедукція) та емпірико-теоретичних методах (синтез, моделювання, системний метод і метод класифікації); розробка програми й методики експериментального дослідження здійснювалася на основі використання загальнометодологічних положень лінгвістики

взагалі й фонетики зокрема та експериментально-фонетичних методів (аудитивний і акустичний аналіз: інтонографічний, комп'ютерно-осцилографічний, спектральний).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в застосуванні соціолінгвістичного підходу до визначення й аналізу особливостей функціонування висловлень відмови в англійському діалогічному мовленні, що *вперше* дозволило систематизувати ознаки усної актуалізації зазначеного виду висловлень та виявити вплив провідних соціокультурних факторів, від яких безпосередньо залежить специфіка просодичного оформлення відмови. *Новими* є також обґрунтовані в роботі узагальнена модель механізму кодування й декодування смислу відмови в англійському діалогічному мовленні та схема можливих варіантів породження свідомістю адресата певних класів висловлень відмови. *Вперше* встановлено і систематизовано функціональні й соціолінгвістичні особливості висловлень відмови, виявлено специфіку та закономірності взаємодії просодичних засобів під час вираження відмови в англійському діалогічному мовленні.

Наукову новизну отриманих результатів можна узагальнити в таких **положеннях, які виносяться на захист**:

1. Висловлення відмови є одиницею мовлення, що актуалізується в усному чи письмовому діалозі як реакція мовця на репліку-запит та виражає негативну відповідь на прохання, вимогу або пропозицію, небажання погодитися з чимось, зробити, прийняти чи дозволити щось або відмову адресата від запропонованого й ухилення від здійснення певної дії.

2. Причини породження відмови свідомістю адресата можна поділити на такі чотири класи: "не хочу", "не можу", "можу, але не хочу", "хочу, але не можу", актуалізація тактик висловлення якої в комунікації має здійснюватися за двома формами (експліцитною або імпліцитною) та матеріалізуватися в експліцитній за допомогою переважання категоричної, обґрунтованої, емпатійної та комбінованої мовленнєвих дій, а в імпліцитній – компромісної, дипломатичної, відстроченої і комбінованої.

3. На перцептивному рівні інваріантна модель просодичного оформлення висловлень відмови, незалежно від соціокультурного рівня мовця, актуалізується такими засобами: рівний або відсутній передтакт і затакт висловлень, домінування повної шкали, спадний термінальний тон із середньою і збільшеною швидкістю зміни напрямку руху, реалізація інтоногруп у межах середнього й розширеного тонального діапазону, середньо-підвищений чи середньо-понижений тональний рівень початку інтоногрупи та низький рівень її завершення, позитивні звужений і середній інтервали тонального рівня і коротка за тривалістю пауза на стиках суміжних інтоногруп, помірні темп і гучність, простий легатоподібний ритм.

4. На акустичному рівні інваріантна модель просодичного оформлення висловлень відмови характеризується комплексною функціонально-зумовленою взаємодією таких інтонаційних параметрів: актуалізація частотного діапазону від середньої до розширеної зон, варіювання максимуму ч.о.т. в межах середньо-підвищених показників, локалізація максимуму ч.о.т. на такті та ядерному складносієві першої інтоногрупи, переважання середньо-підвищеного висотно-

тонального максимуму початку інтоногрупи при низькому й середньо-пониженому рівні завершення, домінування середнього позитивного тонального інтервалу та короткої паузи на стику суміжних інтоногруп, локалізація максимуму інтенсивності на першій ритмогрупі, актуалізація діапазону інтенсивності від середньої до розширеної зони, реалізація середньозвукової тривалості відмови в межах її середніх і збільшених показників.

5. Соціолінгвістичні особливості усних варіантних реалізацій відмов, стратифікованих за чотирма класами причин їхнього породження в конкретних обставинах комунікації, будучи зумовленими динамічною взаємодією соціокультурних (зокрема статусних) факторів та індивідуальних характеристик мовця, маркуються відповідним специфічним варіюванням лексико-граматичних засобів, а їхня звукова матеріалізація забезпечується взаємодією таких найчастотніших просодичних засобів: чергування висхідних і спадних кінетичних тонів, варіювання темпу й гучності, подрібнене членування висловлення на інтоногрупи, варіативність мелодійного контуру і зміни складу ритмогруп, варіювання тембрального забарвлення голосу мовців.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні рівня розробки питань типології емоційних видів висловлень й обґрунтуванні узагальненої класифікації провідних лінгвістичних ознак актуалізації різних типів і видів висловлень відмови, що є внеском у розв'язання низки питань загальної фонетики, інтонології, емотіології, фоностилїстики й риторики мовлення. Дані щодо специфіки варіювання просодичних параметрів актуалізації відмови в залежності від соціокультурних, емоційно-модальних та прагматичних чинників є науково важливими для теорії мовленнєвих актів, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, прагматики, соціолінгвістики й соціофонетики. Виявлена номенклатура основних структурних компонентів інтонаційної моделі висловлень відмови, актуалізованих в англійському діалогічному мовленні, можуть бути застосовані в дослідженнях з культури мовлення й теорії мовленнєвої комунікації.

Практичне значення дослідження забезпечується можливістю використання основних його положень, графічних моделей та одержаних результатів при викладанні курсів теоретичної (розділ "Надсегментний рівень мови") і практичної фонетики англійської мови (розділи "Інтонаційна структура висловлення", "Фоностилїстика", "Інтонація мовлення"), теоретичної (розділ "Теорія мовленнєвих актів") і практичної граматики (розділ "Синтаксис простого і складного речення"), стилїстики англійської мови (розділ "Емотивний синтаксис") та в курсах за вибором з інтонаційного оформлення англійського діалогічного мовлення. Фактичний матеріал і додатки до дисертації можуть бути використані під час укладання навчальних посібників, практичних рекомендацій та інших методичних матеріалів. Одержані результати можуть стати теоретичною базою для розробки і вдосконалення комунікативно спрямованого викладання іноземних мов.

Апробація основних положень і результатів дослідження здійснювалась на 21 конференції, у тому числі: 16 міжнародних науково-практичних конференціях: "Мова і культура" імені Сергія Бураго (Київ, 2012); "English in globalized world"

(Кам'янець-Подільський, 2012); "Проблеми зіставної семантики" (Київ, 2013); "Міжкультурна комунікація: мова-культура-особистість" (Острог, 2013, 2016); "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (Харків, 2013, 2014); "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, 2013, 2014, 2015, 2016); "Взаємодія одиниць мови й мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти" (Київ, 2013, 2014); "Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти" (Київ, 2014, 2015); "Мова. Культура. Комунікація: Дослідження мови та літератури у глобалізованому світі" (Чернігів, 2015); 4 зарубіжних міжнародних наукових конференціях: "Национально-культурный компонент в тексте и языке" (Мінськ, Білорусія, 2012); "Культурные взаимосвязи: язык, литература, перевод и журналистика в контексте образования" (Алмати, Казахстан, 2013); "Пятые Лотмановские дни в Таллинском университете" (Таллінн, Естонія, 2013); "Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты" (Тверь, РФ, 2013) та 1 *всеукраїнській*: "Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу" (Житомир, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження відображено в 9 одноосібних статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях ДАК України (3,62 др. арк.), 3 статтях, опублікованих у закордонних академічних виданнях (1,31 др. арк.), з яких 1 у співавторстві, а також у 10 тезах доповідей на науково-практичних конференціях (1,03 др. арк.). Загальний обсяг публікацій із проблематики дослідження становить 5,96 др. арк.

Особистий внесок дисертанта в публікації, написаній у співавторстві, полягає в обґрунтуванні когнітивних механізмів актуалізації висловлень відмови.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Основний текст дисертації становить 208 сторінок, а її загальний обсяг разом із бібліографією і додатками – 374 сторінки. Список використаної літератури містить 370 джерел, з яких 73 іноземними мовами. Список джерел ілюстративного матеріалу включає 43 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, описано методи дослідження, висвітлено наукову новизну роботи, подано основні положення, що виносяться на захист, теоретичне й практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію отриманих результатів і структуру роботи.

У Розділі 1 "**Стан дослідження просодичної організації англійських висловлень відмови в діалогічному мовленні**" розглянуто основні питання лінгвістичних студій різних типів висловлень в англійському діалогічному мовленні, узагальнено результати теоретичних і експериментальних досліджень явища відмови в англійській мові, систематизовано функціональні й соціолінгвістичні особливості висловлень відмови, тактики їхньої реалізації в комунікації та лінгвістичні засоби вираження висловлень зазначеного типу.

На основі аналізу наявного в лінгвістиці наукового знання та трактувань висловлення (Е. Бенвеніст, Д.І. Ганич, А.А. Калита, О.О. Селіванова) сформульовано таке найбільш загальне його визначення: *висловлення* – це думка, матеріалізована за законами даної мови у формі речення, яке, використовуючи засоби всіх рівнів мови, відповідно до свого функціонального призначення передає інформацію як певну смислову цілісність. З урахуванням цього, а також на підставі вивчення сутності статусу висловлень відмови в діалогічному мовленні (Н.А. Одарчук, І.М. Осовська, С.О. Симонова) нами було визначено *висловлення відмови* як одиницю мовлення, що актуалізується в усному чи письмовому діалозі як реакція мовця на репліку-запит та виражає негативну відповідь на прохання, вимогу або пропозицію, небажання погодитися з чимось, зробити, прийняти чи дозволити щось або відмову адресата від запропонованого й ухилення від здійснення певної дії.

Результати досліджень різних аспектів реалізації відмови (С.С. Горбач, Н.А. Одарчук, І.М. Осовська, О.А. Пономаренко) засвідчили, що її можна розглядати як захисну реакцію адресанта на виникнення небажаних у його розумінні обставин, умов та почуттів, а вибір будь-яких лінгвістичних форм та комунікативно-прагматичних категорій актуалізації відмови зумовлюється в основі своїй соціокультурним рівнем її адресанта. Зіставлення наукових поглядів на соціальну обумовленість культури мовлення людини (А.А. Калита, В.І. Карасик, Д. Кристал, Г.В. Степанов) дозволяє вважати, що *соціокультурний рівень мовця* встановлюється за ступенем володіння ним мовою, сукупністю знань і вмінь, способів і навичок комунікативної поведінки, здібністю до адекватного кодування / декодування інформації у її співвіднесенні з конкретною ситуацією та цілями комунікації.

На підставі вивчення особливостей взаємодії засобів усіх рівнів мови в розділі обґрунтовано загальну модель функціонування механізмів кодування й декодування смислу відмови в діалогічному мовленні, побудовану у вигляді графічного образу взаємодії двох окремих сфер, що відображають мовленнєво-розумові процеси у ментальних сферах адресанта й адресата, перетин яких представляє гіпотетичну область збігу їхніх мовних культур як найважливішу умову не лише адекватного декодування смислу відмови, але й перебігу самого процесу спілкування.

Аналіз когнітивної сутності явища відмови в комунікації дозволив систематизувати фактори, що впливають на її актуалізацію адресантом в діалозі, у вигляді схеми можливих варіантів породження його свідомістю конкретних класів висловлень відмови. Під час розробки цієї схеми нами було враховано думку Н.А. Одарчук, згідно з якою причини породження трьох класів висловлень відмови визначаються як "не хочу", "не можу", "не буду". Розглядаючи поняття "не хочу" й "не буду" як функціонально близькі, ми отримали вісь діалектичних суперечностей, розташовану між поняттями "не хочу" й "не можу". При спробі пошуку проміжних класів причин породження висловлень відмови у середній точці цієї осі було побудовано додаткову перпендикулярну вісь, полюси суперечності якої створюють поняття "можу, але не хочу" та "хочу, але не можу". Завдяки цьому ми отримали площинну картину можливих варіантів виникнення чинників, що породжують у свідомості адресатів конкретні класи висловлень відмови.

За результатами теоретичного аналізу досліджуваної проблеми здійснено класифікацію ознак тактик реалізації відмови. Відповідно до структури розробленої класифікації, відомі з лінгвістичних джерел тактики вираження відмови доцільно поділяти за формою їхнього вираження на експліцитну й імпліцитну. У межах експліцитних тактик за формою мовленнєвих дій розрізняємо їхні категоричний, обґрунтований, емпатійний і комбінований різновиди, у той час, як до імпліцитних тактик відносимо їхні компромісний, дипломатичний, відстрочений і комбінований різновиди.

На основі наявного в лінгвістиці теоретичного знання обґрунтовано класифікацію провідних лінгвальних ознак актуалізації різних видів і типів висловлень відмови, які зумовлюють варіативність їхньої просодичної організації. Диференціювання класифікованих ієрархічно підпорядкованих ознак здійснено за такими критеріями: соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), ситуація спілкування (формальна, неформальна), відношення соціального статусу мовця до соціального статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), характер вираження відмови (експліцитний, імпліцитний), форма вираження відмови (вербальна, невербальна), комунікативний тип речення, що виражає відмову (розповідне, питальне, спонукальне, окличне), рівень актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу (високий, середній, низький).

У розділі 2 **"Програма й методика експериментально-фонетичного дослідження"** викладено комплексну програму й методику дослідження, відповідно до яких здійснювалося експериментальне визначення основних закономірностей і специфіки взаємодії просодичних засобів у реалізації англійських висловлень відмови мовцями різних соціокультурних рівнів.

Програмою експериментального дослідження передбачалося: підбір експериментального матеріалу та дикторів, аудитивний аналіз англійських висловлень відмови аудиторамі-інформантами, аудитивний аналіз їхніх перцептивних характеристик аудиторамі-фонетистами, акустичний аналіз тональних, темпоральних і динамічних параметрів англійських висловлень відмови, а також лінгвокогнітивна інтерпретація та узагальнення результатів експериментально-фонетичного дослідження.

У методиці дослідження викладено послідовність формування корпусу експериментального матеріалу, порядок виконання аудитивного аналізу англійських висловлень відмови, процедуру дослідження акустичних параметрів озвучених висловлень із застосуванням комп'ютерних програм Praat, WaveLab, SpectraLab, CoolEditPro та SFS/WASP, а також методику проведення лінгвокогнітивної інтерпретації результатів експериментально-фонетичного дослідження.

Обґрунтовано доцільність виконання лінгвокогнітивної інтерпретації результатів експериментально-фонетичного дослідження як сучасного методологічного інструментарію розширення наукових уявлень на основі емпірично встановлюваних фактів, зумовлених, насамперед, інтенсивністю когнітивних процесів, перебіг яких відбувається у сферах духовного буття адресанта й адресата під час актуалізації в комунікації та відповідного декодування певних класів причин породження висловлень відмови.

Методика лінгвокогнітивної інтерпретації передбачала доповнення традиційно отриманих інваріантів інтонаційних моделей висловлень відмови графічним відображенням траєкторій саморозвитку процесів продукування мовцем висловлень відмови, актуалізація яких відбувається на основі діалектичної взаємодії в його психіці мовленнєвих культур макро- та мікросоціуму, до яких належить мовець, що усвідомлює свій соціальний статус.

Експериментальні висловлення, незалежно від їхнього смисломісткого насичення, було оцінено та відповідно згруповано на основі узагальнених класів причин породження відмови ("не хочу", "можу, але не хочу", "хочу, але не можу", "не можу"), у межах яких експериментальним шляхом встановлювалися особливості просодичного оформлення трьох класів відмов, визначених за критерієм соціокультурного рівня мовця (високий, середній, низький) з урахуванням ситуації спілкування (формальна, неформальна), відношення статусу мовця до статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), характеру вираження відмови (експліцитний, імпліцитний) та рівня актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу (високий, середній, низький). Така систематизація фрагментів експериментального матеріалу дозволила прослідкувати специфіку взаємодії просодичних засобів у вираженні відмови як наслідку впливу низки емоційно-прагматичних і соціокультурних чинників.

У розділі 3 **"Результати експериментального дослідження соціолінгвістичних особливостей просодичної організації висловлень відмови в англійському діалогічному мовленні"** представлено результати аудитивного й акустичного аналізів усних реалізацій англійських висловлень відмови, спрямовані на встановлення якісних і кількісних ознак взаємодії просодичних засобів у вираженні відмови. На основі лінгвокогнітивної інтерпретації даних експериментально-фонетичного дослідження у розділі описано інваріантні й диференційні просодичні ознаки висловлень відмови, актуалізованих мовцями високого, середнього й низького соціокультурних рівнів, та наведено графічне моделювання й вербальний опис когнітивних механізмів саморозвитку й актуалізації адресантом чотирьох класів висловлень відмови, диференційованих за причинами їх породження.

Результати свідчать, що в актуалізації відмови мовцями усіх соціокультурних рівнів просодичні засоби виконують й емоційно-прагматичну функцію, яка привертає та загострює увагу на відмові, й інформативну, за рахунок чого і досягається емоційно-логічний вплив на слухача. До таких найчастотніших просодичних засобів належать:

1) виділення спеціальним підйомом або поступово спадною ковзною шкалою заперечних прислівників та слів-інтенсифікаторів (напр., *never, hardly, possibly, absolutely, simply, entirely, quite, so, really, too, very*), характерних, переважно, для висловлень відмови із середнім або високим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу, уживаних у складі інтоногруп, які пояснюють причину відмови або орієнтовані в якості аргументу на зміну думки співрозмовника, напр.:

I 'don't •think I \like American inventions, 'Arthur. ↘I am ↘quite \sure I 'don't.
(високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

↘ *It is ↑such a \small \matter, \Lord \Arthur, § ↘ that I \do not \care to \make any \charge.* (середній соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"↗No,§ →no. I ↘reckon it ↘wouldn't ↘**hardly** \do, \Ben." (низький соціокультурний рівень) (M. Twain);

2) оформлення низьким спадним ядерним тоном малої швидкості зміни напрямку руху та негативним середнім або розширеним тональним інтервалом на ділянці "передтермінальна частина – ядро" дієслів із семою відмови (*decline, refuse, hate, loathe, refrain, deny, turn down, reject, dismiss* тощо), уживаних, переважно, мовцями високого і середнього соціокультурного рівнів під час вираження ними експліцитної відмови, віднесеної до класу причин "не хочу", напр.:

"...I en↑tirely **de\cline** § to be \mixed \up in your \life..." (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"↘Oh \no! ↗I \loathe \listening" || (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

3) актуалізація емпатичної конфігурації високого спадного ядерного тону (прямий висхідний рух на наголошеному складі з наступним рівним рухом на ненаголошеному складі) у виразах, які містять сему відмови (*have nothing to do with, it is none/it isn't any of your business, to be out of the question, nothing of the kind, wouldn't do any good*) та підсилення категоричності відмови негативним середнім тональним інтервалом на ділянці "передтермінальна частина – ядро", напр.:

"Tisn't \any of \your \b**usiness**, \maybe" (низький соціокультурний рівень) (M. Twain);

4) інтенсифікація високим або середньо-підвищеним спадним ядерним тоном з малою швидкістю зміни напрямку його руху або поступово спадною ковзною шкалою оцінних прикметників з негативною конотацією (*impossible, indifferent, dreadful, ridiculous, awful, ghastly, complete, utter, horrible, terrible* тощо), які розкривають причину відхилення мовцем почутого (неможливість, неприйнятність або безглуздість виконання прохання або пропозиції), напр.:

"↗To Au\stralia? ↗Oh, \don't \mention § that ↘**dreadful** ↘vulgar \place. ||" (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"The whole \thing is **ri\diculous** and \meaningless. **Com\plete** com\mercial exploi\tation ||" (середній соціокультурний рівень) (H. Fielding);

"↗You \see, § ↗I am a\fraid \that would be **im\possible**. ||" (низький соціокультурний рівень) (W. Groom);

5) виділення високим спадним ядерним тоном або низьким спадним тоном, якому передуює середній негативний тональний інтервал, заперечних займенників (*nothing, no, none, neither, neither... nor, either, any, anything, anyone, anybody* і т. ін.), типових, здебільшого, для відмови класу причин "не хочу" і вживаних у неформальній ситуації спілкування, напр.:

"**Nothing** \will in\duce \me § to \take his \hand..." || (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"I have \none to \give, the \Ghost replied." || (середній соціокультурний рівень) (Ch. Dickens);

"I'm ¹sayin' **nothing**", said Hagrid flatly." || (низький соціокультурний рівень) (J. Rowling);

б) виокремлення наголосом або спадним термінальним тоном зі збільшеною швидкістю зміни напрямку його руху, підвищеною гучністю вимовляння та пролонгацією сонанта чи наголошеного голосного модальних дієслів і модальних виразів (*had better, would sooner, would rather*), які слугують не лише однозначному вираженню причини відмови – "не можу", але й передають емоційний стан мовця та його ставлення до комунікативної ситуації, напр.:

"I ¹**cannot** [•]cut [↑]any more [↓]classes. || (середній соціокультурний рівень) (J. Grisham);

"I **won't**! || ¹You can [↓]all go, if you [↓]want to. | ¹I [↓]mean to [↓]stay." (низький соціокультурний рівень) (M. Twain);

"...I'm ¹a¹fraid I [↓]**must** [↓]go" || (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"I [↓]**can't**, ³really. [↘]I **would** [↘]**sooner** [↓]not. ||..." (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

7) функціонування поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю, поступово спадних або усічених ковзної і скандентної різновидів шкал, наявність перцептивних пауз і тональних інтервалів на різних ділянках інтоногрупи відмови у формі окличних речень, що слугують її експліцитному категоричному вираженню, а також актуалізація висловлень відмови з підвищеною або високою гучністю в розширеному чи широкому тональному діапазоні, що підсилює ідею неможливості виконання прохання, пропозиції тощо та одночасно виражає обурення мовця почутим:

"¹**What** [↑]**utter** [↓]**rubbish!** ||" (високий соціокультурний рівень) (J. Rowling);

"[↗]**What a** [↗]**silly** [↘]**boy** [↓]**you** [↓]**are!**" || (середній соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"¹**I** [↓]**shan't**! | ¹**Why** [•]**don't** you [↓]**fall** [↓]**yourself?** ||" (низький соціокультурний рівень) (M. Twain).

До специфічних засобів надання висловленням відмови експліцитної форми та середнього або високого рівнів емоційно-прагматичного потенціалу слід віднести актуалізацію вигуків *ah, oh, bah, my, damn, come on, no way* у поєднанні, переважно, зі словом *no* та експресивними лексичними одиницями (*damned, humbug, for Heaven's sake, for God's sake, what on earth* тощо), які виділяються наголосом у межах спадної ковзної чи ступінчастої шкали або ядерним тоном, підсиленням пролонгацією приголосних або голосних звуків (*damn* /ddæm/, *bah* /ba:a:/), напр.:

"[↘]**No** [↓]**way**." (середній соціокультурний рівень) (J. Grisham);

"¹**None** of your ¹**damned** [↓]**business**. (середній соціокультурний рівень) (J. Grisham);

"[↘]**Oh** [↓]**no!** -I [↓]**hate** [↓]**talking**". (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde).

Розгляд імпліцитного вираження відмови показав, що вона реалізується, здебільшого, у формі риторичних питань, причиною якої є негативні емоції або почуття мовця (зневага, недобррозичливість, роздратування, байдужість, невдоволення, осуд тощо), породжені отриманою ним інформацією чи ставленням до співрозмовника. Коректне декодування причини відмови досягається саме завдяки комплексній взаємодії просодичних засобів: функціонування висхідно-

спадного термінального тону, поєднання в одній інтоногрупі двох спадних тонів різного тонального рівня, актуалізація складних мелодичних контурів, підвищення гучності вимовляння, напр.:

"*Who'd be ^writing to ^you?*" *sneered Uncle Vernon...* ||" (середній соціокультурний рівень) (J. Rowling);

"*My ^sister ξ -to be your ^wife?*" ||" (високий соціокультурний рівень) (O. Wilde);

"*All ^what /wwwnt/?*" *Hagrid thundered* ||" (низький соціокультурний рівень) (J. Rowling).

Аудитивний аналіз прикладів відмови дозволив констатувати, що у висловленнях, які мають експліцитну форму вираження, незалежно від соціокультурного рівня мовця, провідним чинником, який визначає їхню просодичну організацію, є лексико-граматична будова. При цьому просодичні засоби по відношенню до лексико-граматичних виконують інтенсифікуючу функцію, надаючи висловленням середнього або високого рівнів емоційно-прагматичного потенціалу та однозначно актуалізуючи причину породження відмови.

За результатами виконання аудитивного аналізу було визначено варіантні інтонаційні моделі висловлень, віднесених до кожного з чотирьох класів причин породження відмови ("не хочу", "можу, але не хочу", "не можу", "хочу, але не можу"), актуалізованих мовцями високого, середнього й низького соціокультурних рівнів.

Виконання акустичного аналізу показало, що до інваріанту просодичної моделі англійських висловлень відмови входять: актуалізація частотного діапазону від середньої до розширеної зон, варіювання максимуму ч.о.т. у межах середньо-підвищених показників, локалізація максимуму ч.о.т. на такті та ядерному складоносієві першої інтоногрупи, переважання середньо-підвищеного висотно-тонального максимуму початку інтоногрупи при низькому й середньо-пониженому рівні завершення, домінування середнього позитивного тонального інтервалу та короткої паузи на стику суміжних інтоногруп, локалізація максимуму інтенсивності на першій ритмогрупі, актуалізація діапазону інтенсивності від середньої до розширеної зони, реалізація середньозвукової тривалості відмови в межах її середніх і збільшених показників.

Лінгвокогнітивна інтерпретація результатів дослідження просодичних особливостей актуалізації відмови уможливила синергетичне моделювання процесу саморозвитку й актуалізації висловлень відмови під впливом особистого комунікативного досвіду мовця, набутого у межах культури його мікросоціуму й самооцінки ним свого соціального статусу.

Обробка й узагальнення результатів експериментально-фонетичного дослідження дозволили встановити інваріант їхньої інтонаційної моделі та диференційні ознаки її варіантних реалізацій. Виконаний у межах лінгвістичної інтерпретації зіставний аналіз аудитивних і акустичних показників просодичного оформлення конкретних видів досліджуваних висловлень відмови показав наявність у них лише незначних розбіжностей, а отже - тотожність інваріантів експериментально встановлених інтонаційних моделей, що дає підстави вважати за можливе їхнє подальше використання в лінгвістичній теорії та практиці.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану розробок проблеми дослідження та обґрунтовані у праці теоретичні умови його виконання, розроблені на основі функціонально-енергетичного підходу та соціологічного напрямку вивчення соціолінгвістичних особливостей просодичного оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні, а також узагальнення результатів аудитивного й акустичного аналізів дозволяють стверджувати таке.

За лінгвістичним статусом висловлення відмови є одиницею мовлення, що актуалізується в усному чи письмовому діалозі як реакція мовця на репліку-запит та виражає негативну відповідь на прохання, вимогу або пропозицію, небажання погодитися з чимось, зробити, прийняти чи дозволити щось або відмову адресата від запропонованого й ухилення від здійснення певної дії.

Особливості актуалізації висловлення відмови як захисної реакції адресанта на виникнення небажаних у його розумінні обставин, умов і наслідків залежать, насамперед, від архетипових начал природи людської психіки та безпосередньо пов'язані з соціокультурними традиціями й соціолінгвістичною специфікою спілкування, притаманними мові, на якій відбувається комунікація.

У межах загальної функції висловлень відмови реалізуються, зазвичай, такі їхні часткові функції, або підфункції: безпосередня відмова, зміна цілей або намірів співрозмовника, його переконання в чомусь, попередження його небажаних чи помилкових дій тощо, специфіку реалізації яких визначає сукупність чинників, яку традиційно прийнято узагальнювати поняттям соціокультурного рівня мовця та формально визначати за ступенем володіння індивіда мовою, сукупністю знань і вмінь, способів і навичок комунікативної поведінки, здатністю до адекватного кодування / декодування інформації у її співвіднесенні з конкретною ситуацією та цілями комунікації.

Практична апробація обґрунтованої нами моделі механізму кодування й декодування смислу відмови в діалогічному мовленні, підтвердила ефективність її використання під час наукового опису процесів добору адресантом засобів усіх рівнів мови для актуалізації відмови у конкретній ситуації спілкування на підставі певних значень, образів, асоціацій, спогадів тощо, що виникають в його уяві у процесі комунікації.

Запропоновану в роботі диференціацію висловлень відмови за ознакою причин актуалізації їхнього смислу на чотири класи: "не хочу", "не можу", "можу, але не хочу" та "хочу, але не можу", можна ефективно використовувати в якості надійного методологічного інструменту для організації наукових процедур досліджень лінгвістичних явищ, об'єкти яких мають суперечливу природу (висловлення незгоди, заперечення, конфліктної позиції, сумніву тощо).

Виконану нами систематизацію провідних лінгвістичних ознак актуалізації різних видів і типів висловлень відмови, побудовану за такими критеріями їхньої диференціації, як соціокультурний рівень мовця (високий, середній, низький), відношення соціального статусу мовця до соціального статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), ситуація спілкування (формальна, неформальна), характер вираження

відмови (експліцитний, імпліцитний), форма вираження відмови (вербальна, невербальна) доцільно використовувати для дослідження закономірностей просодичного оформлення інших груп діалогічних єдностей дисонансного типу.

Експериментально встановлено, що інваріантній інтонаційній моделі висловлення відмови притаманні такі ознаки: рівний або відсутній передтакт і затакт висловлень, домінування повної шкали, спадний тип термінального тону, який реалізується в межах середніх показників, актуалізація інтоногруп у середньому й розширеному тональному діапазоні, середньо-підвищений і середньо-понижений тональний рівень початку інтоногрупи та низький рівень її завершення, позитивні звужений і середній інтервали тонального рівня і коротка за тривалістю пауза на стику суміжних інтоногруп, помірний темп вимовляння, помірна гучність, простий легатоподібний ритм.

Варіантні реалізації інтонаційної моделі висловлень відмови, віднесених до класу причин "не хочу", характеризуються такими параметрами: відсутність передтакту, актуалізація висотно-тонального рівня початку інтоногрупи в межах від високого до середньо-підвищеного при низькому рівні її завершення, реалізація тонального діапазону від розширеної до середньої зон, хвилеподібний і висхідно-спадний різновиди мелодичного контуру, функціонування низького спадного термінального тону із середньою та збільшеною швидкістю зміни напрямку його руху, домінування простого ритму, нульового і середнього позитивного тонального інтервалів та коротких пауз між інтоногрупами відмови.

Варіантна інтонаційна модель висловлень відмови, віднесених до класу причин "не можу", охоплює: рівний перед такт, середньо-понижений тональний рівень початку та низький рівень завершення, усічену висхідну шкалу, розширений і середній тональний діапазон, переважання висхідно-спадного мелодичного контуру, спадний термінальний тон, реалізований у зоні середньої швидкості зміни напрямку його руху, позитивний середній і звужений тональний інтервал та коротку паузу на стику суміжних інтоногруп відмови, помірні темп і гучність, простий плавний ритм.

Щодо варіанту інтонаційної моделі висловлень відмови, віднесених до класу причин "хочу, але не можу", то йому притаманні такі ознаки: переважання висловлень із відсутнім передтактом, середньо-підвищеним рівнем початку при низькому рівні завершення, позитивним звуженим і нульовим тональним інтервалом на стику суміжних інтоногруп, домінування поступово спадної ступінчастої шкали, середньо-підвищеного спадного термінального тону із середньою швидкістю зміни напрямку його руху, висхідно-спадного мелодичного контуру, короткої паузи, простого легатоподібного ритму, рівного типу затакту, актуалізація в середньому тональному діапазоні із помірними темпом і гучністю.

Варіантні реалізації інтонаційної моделі висловлень відмови, віднесених до класу причин "можу, але не хочу", характеризуються такими параметрами: реалізація висотно-тонального рівня початку висловлення в межах від низького до середньо-підвищеного при домінуванні низького рівня завершення, переважання поступово спадної ступінчастої шкали, спадного термінального тону із середньою

швидкістю зміни напрямку його руху, актуалізація тонального діапазону в межах від середнього до розширеного, домінування хвилеподібного руху мелодичного контуру, помірної гучності та простого стакатоподібного ритму, висловлень з відсутніми передтактом і затактом, помірним темпом, короткою паузою та позитивним і негативним вузьким тональним інтервалом на стику суміжних інтоногруп.

Здійснена у роботі спроба наукового опису процесу породження й актуалізації адресантом висловлення відмови, яка спирається на парадигму синергетичної моделі психоенергетичного механізму породження висловлення, що відбувається у сфері духовного буття адресата на її екзистенціальному, ментальному й трансцендентному рівнях, підтвердила раціональність і перспективність такого більш вичерпного міждисциплінарного поліаспектного розгляду феномену комунікації взагалі та актів мовленнєво-мисленнєвої діяльності, спрямованих на реалізацію відмови, зокрема.

До перспективних напрямів подальшого наукового дослідження у сфері встановлення особливостей просодичної організації англійських висловлень відмови слід віднести вивчення питань, пов'язаних із виявленням спільних ознак організації, функціонування та взаємодії сегментного й надсегментного рівнів; поглиблення знань про інтонаційне оформлення висловлень під впливом таких значущих факторів, як психологічний тип мовця, його вік і стать.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях автора:

1. Сокирська О. С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Мова і культура : [наук. журн.]. — К. : Вид. дім Д. Бураго, 2012. — Вип. 15, Т. VII (161). — С. 214—222.

2. Сокирская О. С. Когнитивный механизм актуализации высказываний отказа / Л. И. Тараненко, О. С. Сокирська // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты : [межвуз. сб. науч. трудов по материалам междунар. науч.-практ. Интернет-конф. / отв. ред. О. С. Шумилина.]. — Тверь : Твер. гос. ун-т, 2013. — Вып. 20. — С. 254—262.

3. Сокирская О. С. Просодическая организация английских высказываний отказа, актуализированных на среднем уровне эмоционально-прагматического потенциала / О. С. Сокирская // На пересечении языков и культур. Актуальные вопросы гуманитарного знания : [межвуз. сб. ст.]. — Киров : Изд-во ВятГГУ, 2013. — Вып. 2. — С. 100—109.

4. Сокирська О. С. Аудитивний аналіз англійських висловлень відмови, актуалізованих мовцями високого соціокультурного рівня / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічна : [зб. наук. пр.]. — Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2013. — Вип. 35. — С. 352—354.

5. Сокирська О. С. Взаємодія та вплив мовних засобів на смисл висловлення відмови / О. С. Сокирська // Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання

іноземних мов. — 2013. — Вип. 73, № 1051. — С. 128—133.

6. Сокирська О. С. Вплив соціокультурних факторів на просодичне оформлення відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — Вип. 11. — С. 126—132.

7. Сокирська О. С. Систематизація ознак усної актуалізації висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. — Вип. 118. — С. 292—295.

8. Сокирська О. С. Систематизація тактик реалізації відмови в комунікації / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. — Вип. 130. — С. 320—324.

9. Сокирська О. С. Соціолінгвістичні особливості просодичної організації англійських висловлень відмови класу причин "не хочу" / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. — Вип. 138. — С. 607—611.

10. Сокирська О. С. Просодичне вираження англійських висловлень відмови, актуалізованих мовцями низького соціокультурного рівня / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. — Вип. 146. — С. 643—647.

11. Сокирська О. С. Взаємодія лексико-граматичних і просодичних засобів у вираженні відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічна : [зб. наук. пр.]. — Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2016. — Вип. 60. — С. 62—65.

12. Sokyrska O. Substantiation of refusal utterances' linguistic status / O. Sokyrska // Культурные взаимосвязи: язык, литература, перевод и журналистика в контексте образования : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., (Алматы, 25—27 апр. 2013 г.) / Ун-т им. Сулеймана Демиреля. — Алматы : Изд-во ун-та им. Сулеймана Демиреля, 2013. — Т. 1. — С. 200—205.

13. Sokyrska O. Refusal utterances in English dialogical speech / O. Sokyrska // English in globalized world : XVII TESOL-Ukraine International Conference, (Kamianets Podilsky, 15—16 March, 2012) / Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University ; U.S. Embassy in Ukraine ; TESOL — Ukraine. — Kamianets Podilsky, 2012. — P. 162—163.

14. Сокирская О. С. Статус высказываний отказа в английской диалогической речи / О. С. Сокирская // Национально-культурный компонент в тексте и языке : материалы V Междунар. юбилейн. науч. конф., (Минск, 6—7 дек. 2012 г.) : [в 2 ч.] / МГЛУ. — Минск : МГЛУ, 2013. — С. 58—60.

15. Сокирська О. С. Механізми породження адресатом різновидів висловлювань відмови / О. С. Сокирська // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : тези доп. Всеукр. наук. конф. пам'яті докт. філол. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935—2003), (Житомир, 16 трав. 2014 р.) / Мін-во освіти

і науки України ; Житомир. держ. ун-т. імені Івана Франка. — Житомир : Житомир. держ. ун-т. ім. Івана Франка, 2013. — Вип. 1. — С. 51—53.

16. Сокирська О. С. Мовні засоби вираження смислу висловлення відмови / О. С. Сокирська // Взаємодія одиниць мови і мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 29 берез. 2013 р.) / Мін-во освіти і науки України, НТУУ "КПІ". — К. : НТУУ "КПІ", 2013. — С. 57—61.

17. Сокирська О. С. Ознаки актуалізації усної відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XII наук. конф. з міжнар. участю, (Харків, 1 лют. 2013 р.) / Мін-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — С. 286—287.

18. Сокирська О. С. Інтонаційні моделі висловлень відмови, актуалізованих із середнім емоційно-прагматичним потенціалом / О. С. Сокирська // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : тези доп. XIII наук. конф. з міжнар. участю, (Харків, 7 лют. 2014 р.) / Мін-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. — С. 110—112.

19. Сокирська О. С. Інтонаційне оформлення англійських висловлень відмови мовцями високого соціокультурного рівня / О. С. Сокирська // Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 17 квіт. 2014 р.) / Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т", Ф-т лінгвістики, Каф. теорії, практики та пер. фр. мови. — К. : Кафедра, 2014. — С. 149—150.

20. Сокирська О. С. Класифікація тактик відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Взаємодія одиниць мови та мовлення : комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 28 берез. 2014 р.) / Мін-во освіти і науки України, НТУУ "КПІ". — К. : НТУУ "КПІ", 2014. — С. 70—73.

21. Сокирська О. С. Просодичний супровід лексико-граматичних засобів вираження відмови в англійській мові / О. С. Сокирська // Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 16 квіт. 2015 р.) / Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т", Ф-т лінгвістики, Каф. теорії, практики та пер. фр. мови. — К. : Кафедра, 2015. — С. 51—52.

22. Сокирська О. С. Соціолінгвістичні особливості просодичного оформлення англійських висловлень відмови класу причин "не можу" / О. С. Сокирська // Мова. Культура. Комунікація: дослідження мови та літератури у глобалізованому світі : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф., (Чернігів, 24—25 квіт. 2015 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — Чернігів : Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2015. — С. 105—108.

АНОТАЦІЯ

Сокирська О. С. Соціолінгвістичні особливості просодичного оформлення відмови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійської мови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України. – Херсон, 2016.

Дисертацію присвячено дослідженню соціолінгвістичних особливостей функціонування і взаємодії просодичних засобів вираження відмови в англійському діалогічному мовленні. Запропоновані у праці модель функціонування механізмів кодування й декодування смислу відмови в діалогічному мовленні, класифікації ознак тактик реалізації відмови та провідних лінгвістичних ознак актуалізації різних видів і типів висловлень відмови уможливили здійснення аналізу й систематизації їхніх функціональних, структурних і соціолінгвістичних особливостей, що визначають специфіку просодичного оформлення відмови.

Обґрунтовано схему можливих причин породження свідомістю адресата конкретних класів відмови, на основі яких за результатами виконання аудитивного й акустичного аналізу здійснено опис варіантних інтонаційних моделей англійських висловлень відмови, віднесених до кожного із зазначених класів.

Експериментально встановлено інваріант інтонаційної моделі англійських висловлень відмови та диференційні ознаки її варіантних реалізацій, описані у відповідності з високим, середнім і низьким соціокультурними рівнями мовців.

Ключові слова: англійські висловлення відмови, діалогічне мовлення, високий, середній і низький соціокультурний рівень, класи причин породження відмови, емоційно-прагматичний потенціал, просодичні засоби, аудитивний та акустичний аналіз, інваріантна й варіантні інтонаційні моделі.

АННОТАЦИЯ

Сокирская О. С. Социолингвистические особенности просодического оформления отказа (экспериментально-фонетическое исследование на материале английского языка). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Херсонский государственный университет Министерства образования и науки Украины. – Херсон, 2016.

Работа посвящена исследованию социолингвистических особенностей функционирования и взаимодействия просодических средств выражения отказа в английской диалогической речи.

Установлено, что высказывание отказа является единицей речи, актуализируемой в устном или письменном диалоге как реакция говорящего на реплику-запрос и выражающей отрицательный ответ на просьбу, требование или предложение, нежелание согласиться с чем-либо, сделать, принять, разрешить, или отказ адресата от предложенного и уклонение от совершения определенного действия.

На основе анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований специфики просодической актуализации эмоциональных высказываний выявлено, что на вариативность просодического оформления отказа в английской диалогической речи влияет ряд социолингвистических факторов: социокультурный уровень говорящего (высокий, средний, низкий); отношение социального статуса говорящего к социальному статусу слушателя (выше, равный, ниже); ситуация общения (формальная, неформальная); характер выражения отказа (эксплицитный, имплицитный); уровень актуализации эмоционально-прагматического потенциала (высокий, средний, низкий). При этом социокультурный уровень говорящего определяется степенью владения им языком, совокупностью знаний и умений, способов и навыков коммуникативного поведения, способностью к адекватному кодированию / декодированию информации в ее соотношении с конкретной ситуацией и целями коммуникации.

Предложенные в исследовании модель функционирования механизмов кодирования и декодирования смысла отказа в диалогической речи, классификации признаков тактик реализации отказа и ведущих лингвистических характеристик актуализации различных видов и типов высказываний отказа позволили осуществить анализ и систематизацию его функциональных, структурных и социолингвистических особенностей, влияющих на специфику просодического оформления отказа в коммуникации.

Обоснованная в работе схема возможных классов причин порождения сознанием адресата отказа ("не хочу", "могу, но не хочу", "хочу, но не могу", "не могу") засвидетельствовала возможность определения экспериментальным путем и описания по результатам выполнения аудитивного и акустического анализа вариантных интонационных моделей английских высказываний отказа, отнесенных к каждому из указанных классов.

Экспериментальным путем установлены инвариантная интонационная модель английских высказываний отказа и дифференциальные признаки ее вариантных реализаций, параметры которых описаны в соответствии с высоким, средним и низким социокультурными уровнями говорящего.

Ключевые слова: английские высказывания отказа, диалогическая речь, высокий, средний и низкий социокультурные уровни, классы причин порождения отказа, эмоционально-прагматический потенциал, просодические средства, аудитивный и акустический анализ, инвариантная и вариантные интонационные модели.

ABSTRACT

Sokyrskya O. S. Sociolinguistic Features of Refusal Utterances' Prosodic Actualization (An Experimental Phonetic Study of English Speech). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology, speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kherson State University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kherson, 2016.

This thesis focuses on the study of sociolinguistic properties of prosodic means' functioning and interaction in realizing refusal utterances in English dialogic speech.

The dissertation advances the model of the refusal coding and decoding mechanisms, the classifications of refusal tactics realization as well as leading linguistic features of different refusal utterances types, which made it possible to analyze and systematize their functional, structural and sociolinguistic features that determine the specificity of the refusal utterances' prosodic organization.

The paper substantiates a scheme of possible reasons that generate specific classes of refusal utterances in the speaker's consciousness. In the course of auditory and acoustic analyses the presented classes helped describe intonation patterns of English refusal utterances attributed to each of these classes.

There was experimentally ascertained the invariant intonation pattern of English refusal utterances as well as its variant realizations, whose prosodic specificity is described according to the speakers' high, mid and low sociocultural levels.

Key words: English refusal utterances, dialogic speech, high, mid and low sociocultural levels, reasons generating refusals, emotional-and-pragmatic potential, prosodic means, auditory and acoustic analyses, invariant and variant intonation patterns.